

Краснодар: КГУ, 2007. – 19 с. *Гаспаров М.Л.* Парадокс // Литературный энциклопедический словарь / Под ред. П. А. Николаева. – М., 1987. – С. 267. *Иванова С. В.* Политический медиа-дискурс в фокусе лингвокультурологии // Политическая лингвистика. - Вып. 1(24). - Екатеринбург, 2008. – С. 29-33. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 447 с. *Макаров М. Л.* Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2003. – 280 с. *Михалёва О. Л.* Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия: монография. – Иркутск: Иркут. ун-т, 2005. – 320 с. *Шевырдяева Л. Н.* Язык современного американского судебного дискурса. (на материале решений Верховного суда США). - Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Специальность 10.02.04 – Германские языки. – Москва: МГУ, 2009. – 19 с. *Care2* – <http://www.care2.com>. *Hermes J.* A Concise History of Media and Cultural Studies in Three Scripts: Advocacy, Autobiography, and the Chronicle. // The SAGE Handbook of Media Studies. – 2004. SAGE Publications, 8 Sep. 2009. http://sagereference.com/hdbk_mediastudy/Article_n13.html. *Initiatives of Change (IofC)* – <http://www.iofc.org>.

КОВАЛЕНКО Р.В.

(Запорізький нац. ун-т)

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЮ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ

The questions of comprehension of the methods of concept study occupy a significant place in modern linguistical science. The given article is dedicated to the attempt of the analysis of separate methods, as native, so and foreign.

Key words: *concept, method, cognitive-discursive approach.*

Концепт як "ментальна реальність людини" (М. Schwarz), "універсалія людської свідомості" (С. Х. Ляпін), "ментефакт" (В. В. Красних) є ключовим об'єктом когнітивних досліджень в антропоцентричній парадигмі сучасної гуманітарної науки. Складність та поліфункціональність поняття "концепт" зумовлює існування широкого розмаїття теоретичних тлумачень його природи.

Метою даної статті є спроба провести аналіз існуючих методик дослідження концепту.

Під методикою дослідження концепту розуміється сукупність прийомів, методів і етапів у вивченні концепту, які застосовуються і здійснюються у певній послідовності. На думку В.І. Карасика, "методика вивчення культурних домінант у мові являє собою систему дослідницьких процедур, спрямованих на висвітлення різних сторін концептів, а саме значеннєвого потенціалу відповідних концептів у даній культурі" [Карасик 2002, с. 171].

На сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики можна говорити про існування декількох уже сформованих напрямів у дослідженні й вивченні концептів:

- культурологічний, що розглядає концепти як елементи культури, використовуючи дані різних наук при цьому мова виступає як одне з джерел знань про концепти (Ю. М. Степанов);

- лінгвокультурологічний, що досліджує концепти, реалізовані в мовних одиницях, як складові національної лінгвокультури. Аналізується зв'язок концептів як одиниць колективної свідомості з національними цінностями та національними особливостями цієї культури (В. І. Карасик, С. Г. Воркачов, Г. Г. Слишкін);

- логічний, що аналізує концепти логічними методами, вибудовуючи онтологічні схеми структурування концептів, які представлені лексичними чи граматичними одиницями (Г. Вежбицька, О. О. Селіванова, С. А. Жаботинська, Н. Д. Арутюнова, Р. І. Павільоніс);

- семантико-когнітивний, що досліджує співвідношення семантичних процесів із когнітивними. Аналізується семантика мовних одиниць для конструювання змісту концепту (М. М. Болдирєв, З. Д. Попова, Й. А. Стернін, О. С. Кубрякова);

- філософсько-семіологічний, що вивчає когнітивні засади знаковості (О. В. Кравченко);

- лінгвопсихологічний, що розглядає концепт як елемент психічних ресурсів людини (М. І. Жинкін, О. О. Залевська, С. Є. Нікітіна);

- когнітивно-дискурсивний, що досліджує актуалізацію концептів у дискурсі через мовні одиниці різних рівнів (А. Д. Белова, А. П. Мартинюк, О. І. Морозова, А. П. Чудінов);

- когнітивно-поетичний, що вивчає способи вербальної реалізації концептів у художніх текстах (Л. І. Белєхова, О. П. Воробйова, О. М. Кагановська) [Пахомова 2010];

- теорія профілювання, запропонована Е. Бартминським, метою профілювання є створення цілісного опису концепту імені, а також комплексу знань, уявлень, оцінок, вироблених у культурі щодо денотата, оскільки при створенні портрета важливим є врахування всіх аспектів об'єкта, релевантних для його функціонування в культурі;

- теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа й М. Джонсона;

- теорія концептуального аналізу для виявлення глибинних, експліцитно не виражених характеристик імені - гештальтів, запропонована Л.О. Чернейко й В.А. Долинським та ін. [Скорнякова 2006, с. 142].

Методика дослідження концепту залежить, як нам представляється, від декількох факторів:

по-перше, від підходу, у рамках якого здійснюється вивчення концепту (психологічний, логічний, філософський, лінгвокультурологічний, лінгвокогнітивний або ж інтегративний);

по-друге, від структурного й змістовного типу концепту; по-третє, від мовного матеріалу, що аналізується дослідником як основа мовної актуалізації концепту;

по-четверте, від того, з якою практикою опису концепту ми маємо справу (монолінгвальною чи полілінгвальною), тобто чи досліджується концепт тільки в межах мовної картини світу одного етносу або в порівняльному аспекті, коли до вивчення залучаються мовні картини світу двох або трьох етносів.

В.А. Маслова вважає, що використання тих або інших методів, а також методик, прийомів і способів дослідження в кожному конкретному випадку залежить не тільки від складності концепту, але й від цілей і завдань, які ставить перед собою дослідник, а також від характеру лінгвістичних джерел, що є матеріалом для розгляду (наприклад, друковані ЗМІ, електронні ресурси, класична література, пареміологічний фонд) [Маслова 2004, с. 45]. При цьому В.А. Маслова використовує розроблену методику, що включає наступні процедури й етапи дослідження: 1) визначається референтна ситуація, до якої належить концепт; 2) встановлюється місце даного концепту в мовній картині світу певної нації через звертання до енциклопедичних і лінгвістичних словників; 3) вивчається етимологія й враховуються її особливості; 4) до аналізу концепту залучаються найрізноманітніші контексти: поетичні, наукові, філософські, публіцистичні, прислів'я й приказки і т.д.; 5) здійснюється зіставлення отриманих результатів з аналізом асоціативних зв'язків ключової лексики; 6) концепт інтерпретується також через живопис, музику, скульптуру і т.д., тобто навіть без використання мовного матеріалу для дослідження [Маслова 2004, с. 45-46].

Аналізуючи пареміологічне втілення ціннісних концептів у російській мові, Л.Б. Савенкова одержує опис кожного з них, опираючись на систему логем [Савенкова 2002, с. 20]. На наступному етапі дослідження на прикладі окремих пареміологічних груп здійснюється порівняльне вивчення механізму формування основних аксіологічних концептів, що існували в повсякденній свідомості носіїв російської мови XVIII - XIX століть, і встановлюється їхнє місце на сьогоднішній шкалі цінностей російського суспільства. Заключним етапом дослідження є розгляд функціонування паремій у художніх творах російських письменників XIX- XX століть і в газетних публікаціях кінця XX - початку XXI століть. Таким чином, методика дослідження обумовлена в цьому випадку лінгвокультурологічним підходом до вивчення однорідного мовного матеріалу (паремій) у рамках мовної картини світу російського етносу.

М.В. Піменова вивчає концепти, що позначають різні аспекти "внутрішнього світу" людини, у російській та англійській мовних картинах світу. Порівняльне дослідження таких концептів, як душу, совість, дух, воля, уява, серце, розум базується на методиці, що полягає у виявленні типологічних ознак концептів, на основі яких виділяються когнітивні моделі, властиві порівнюваним мовам, і робляться висновки про особливості концептуалізації внутрішнього миру людини в даних лінгвокультурах [Скорнякова 2006, с. 144]. Підкреслюючи важливість мовних фактів у вивченні концептів, М.В.Піменова вказує на те, що "концептуальні структури знань про внутрішній світ людини есплікуються в системних парадигматичних і синтагматичних зв'язках мовних одиниць" [Скорнякова 2006, с. 142].

В рамках концептуального дослідження Л.О. Чернейко та В.А. Долинський проводять гештальтний аналіз концепту, вираженого абстрактним іменем. На основі вивчення валентності формується концептуальна структура абстрактного імені, що включає в себе гештальти та гештальтні утворення.

Для концептуальних досліджень у закордонній лінгвістиці також характерні різні методики. Так, шведські вчені М. Ског-Седерсвед і А.Стедьє розробили методику вивчення концепту, метою якої є виявлення в "дзеркалі мови", а саме в лексико-фразеологічній системі, чеснот і недоліків з точки зору суспільства. На першому етапі виявляються лексичні й фразеологічні одиниці, що вербалізують концепт. Як фігурально зауважують самі шведські лінгвісти, вони являють собою "відбитки" у словниковому складі і фразеології обох мов. Другий етап полягає у виявленні когнітивного фону, що стоїть за мовними одиницями, і дозволяє судити про різні способи мислення й ціннісні уявлення шведського й німецького етносів. Метою третього етапу є квантитативний і квалітативний аналіз результатів дослідження, отриманих на основі вивчення семантики й етимології мовних одиниць, що об'єктивують концепт, інтерпретації концепту у шведських і німецьких байках і казках, прислів'ях і приказках, а також у сучасній пресі.

Німецький лінгвіст М. Шварц у методиці дослідження концепту з позицій теорії когнітивної семантики виходить із положення, що концепту властиві два рівні: внутрішній рівень, що стосується внутрішньої організації концепту й відповідає на питання питання про те, які закономірності детермінують внутрішню структуру концепту; зовнішній рівень враховує відносини певного концепту з іншими концептами. Із цих причини дослідження концепту містить у собі два основних етапи: вивчення самого концепту й виявлення його зв'язків з іншими, близькими йому по суті, концептами. У дослідженні самого концепту М. Шварц керується тим, що з позицій когнітивної лінгвістики в значенні слова зберігаються не тільки знання про зовнішній світ, але й фіксується спосіб їхнього зберігання. Інакше кажучи, в аналізі концепту М. Шварц цікавить репрезентативний аспект значення слів, що об'єктивують концепт. Для М. Шварц —концепт— це елементарна ментально організована одиниця, що —виконує функцію зберігання знань про світ в абстрактному форматі [цит. за: Чернова 2010].

Ми у своєму дослідженні концепту —війна— спираємося на методологію, обумовлену когнітивно-дискурсивним підходом. На думку Приходько А.М. —когнітивно-дискурсивний підхід може служити ключем до коректного розуміння та, відповідно, витлумачення мовних категорій, механізмів і принципів як таких, що управляють виробленням оптимальної форми для належної упаковки змісту мовленнєвих повідомлень.— [Приходько 2008, с.43]. Це стосується і концепту, до якого можна застосувати основні процедурні принципи когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики, серед яких фреймове моделювання, когнітивне картування, етимологічне картографування, аналіз прототипових ефектів, когнітивно-семантичний та дефініційно-компонентний аналіз тощо. Таким чином, когнітивно-дискурсивна

парадигма дослідження концептів є однією з основних актуальних напрямів у сучасній лінгвістичній науці. В основу цього напрямку покладено вивчення концепту в трихотомії —форма-зміст-функція, тобто з позиції аналізу його системно-мовних параметрів і в той же час, способів його реалізації в мовленні, оскільки концепт на нашу думку, це ментальна одиниця, яка не належить ні до мовлення, ні до мови, а належить до них обох.

Подальші розвідки можуть бути пов'язані з, перш за все, практичним застосуванням принципів когнітивно-дискурсивного підходу до дослідження концепту —війна.

Література

- Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. - Волгоград: Перемена, 2002. - 477 с. Пахомова О. М. До питання про методику дослідження концепту —сонце в українській поезії першої третини XX століття – http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znphnpu/Lingv/2008_26/11.html. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. - Запоріжжя: Прем'єр, 2008. - 332 с. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. Учебное пособие. — Минск ТетраСистемс, 2004. -255 с. Савенкова Л.Б. Русские паремии как функционирующая система: Автореф. дис... д-ра филол. наук. - Ростов н/Д, 2002. - 23с. Скорнякова Р. М. Методика исследования концепта// Новое в когнитивной лингвистике: Материалы I Международной научной конференции «Изменяющаяся Россия: новые парадигмы и новые решения в лингвистике» (Кемерово, 29-31 августа 2006 г.) / Отв. ред. М.В. Пименова. -Кемерово: КемГУ (Серия «Концептуальные исследования». Вып. 8). - с. 142-147. Чернова А. В. Концепт як лінгвокогнітивний феномен: форма втілення, типологія, дефініції ні моделі – http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Natural/Vdpu/Movozn/2009_15/article/53.pdf

КУЗЬКО П.В.

(Запорізький нац. ун-т)

ЛЕКСИЧНА АКТУАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ КОНЦЕПТІВ „MANN—/„FRAU— (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ ДІАЛЕКТІВ)

The article deals with the cognitive-semiotic approach to shows the influence of the language environment on the specification of the gender concepts “a man” and “a woman” and their derivatives.

Key words: *concept, dialect, world picture, national mentality.*

Метою статті є виявлення специфіки концептуалізації потенціалу німецькомовних номінацій, які фіксують стать референта, що здійснювалась за допомогою значення семантичних одиниць, і виявлення схожості та відмінностей ознак концептуалізації у німецькомовних діалектних групах. Саме гендерні концепти (їх об'єктивація в межах діалектної картини світу) дозволяють дослідити та зрозуміти гендерні відносини в мікроетнічному